Euskal-joskera

IMANOL LASPIUR'ek

GEREDIAGA ALKARTEA'k antolatutako Ermua'ko batzar ontarako ponentzia bat gertatzeko esan didate, baiña berandu esan ere, arraioa. Oso berandu izanik eta ogibide-lanak danborarik ematen ez didalako, ez zait errex izan ganorazko gauzarik antolatzea. Ala ere zerbait egin nai eta zer egin jakin ez.

Euskal aditzari buruz zeozer moldatzeko esana zait, baiña, euskerak duenik enborrik gogorrena aizkoratzeko eman nai didate ta ez naiz ortarako gai, ez almanez ez denbora aldetik. Zerbait egin bear ala ere, baietza eman bai dut eta, orra or, euskal-joskera dala-ta ekin diot. Ortaz, ona emen nire zera:

Aspaldi ontan euskal-joskerari garrantzi gutxi ematen zaiolakoan nago. Asko mintzatu da ori dala-ta; bai, egin da. Batak eta besteak bere uste-izateak eman edo idatzi ditu. Ala ere ez du oraindik Euskaltzaindia'k orri buruz erabakirik artu edo, nolabait ere araurik eman eta, jakiña, euskal-joskera ere idazleen batasun paltan arkitzen zaigu.

Emen alde batera omen darabilgu; Auñamendi'z bestalde ez ei du emengoari ematen diogun zorrozkeririk. An eta emen bai bide dira ezberdintasunak; idazle gazte berri batzuen ustez, ordea, ori ez da gaur, euskera barruan, ia aintzakotzat artzeko ere prolema eta bakoitzak nai bezela idatzi omen dezake... Gauza asko esan da, baiña batasun baten ezean gauden ezkero, zerbait anarki ba dugu gure artean eta erabaki barren batzuk artzeko premietan gera.

Joskera edozein eratan erabiltzeak eta, batez ere euskal jenio gabe, ez digu, iñolaz ere, pizkortasun eta flexibilitasun bat ematen, ez orixe! txirotasuna baizik.

Ondo dakizutenez, izkuntza bakoitzak bere joskera du eta ausartenak ere ondo zaintzen du gaiñera: Erderazko "tiene una mala pata" eta "tiene una pata mala" gauza ezberdiñak dira. Ingelesak "fat man" esango du ta ez "man fat", au da, bere jenioz "gizen gizona" ta ez gizon gizena (guk diogunez).

"This is my father" ingelesez, "este es mi padre" españeraz eta "celui-ci est mon père" prantzeraz joskera berdin-berdiña dute, baiña ez ordea euskeraz:

Euskerak *"Au nire aita da"* esaten du, beste iru oiek "au da nire aita" diñoten bitartean.

Guzti au elementala da, esango didazute. Egia benetan, elementala baita. Ala ere "au da nire aita"-lako joskerak erruz ditugu euskal idazleen artean eta, zoritxarrez, geizki, "au nire aita da" ta "au da *nire aita"* ez bai dira berdiñak, zentzun ezberdiñak dituztelako. Geroago aztertuko ditugu.

Idazle zaarretan edan bearra omen dugu ta, egitan dugu. Idazle zaarrok, euskaldun idazleek alegia, erderaz egin zituzten beren karrerak eta euskeraz idazteari eman ziotenean erdal kutsuz egin zutelakoan nago, sarritan, joskera ori dala-ta. Ezin ulertu dut bestela, esate baterako, Mogel'en bere PERU ABARKA'ko erdal-kutsu au:

Maisu Juan'en galdera:—Zeinbat opiziale dira?
Peru'ren erantzuna :—*"DIRA lau biargiñ"*

Edo AB'k galdetzen dionean: "Zer esan gura dau sugiak?
Peru'ren erantzuna:—*Sugia DA* subagia..."

Erantzun auen joskera erdalkeriz egiñak dira, nire ustez, eta Mogel'ek ao-itzez egoki ta ondo erabilliko bide zuen arren joskera ori, idaztean laban egin zuen, nolabait ere. Erantzun oiek jator izateko, izan ere, onela bear lirake izan "lau biargiñ dira" eta "Sugia subagia da", baiña ez Mogel'ek Peru'ren aoz esanak bezela.

Frase oietan gauza berdiñak esan nai dirala? Ori besterik da! Baiña ez dira, ordea, erantzun-nai igualak. Eta ori ez diñot erdal kutsuz egiñak diralako, ez, erderaren kutsu bearrik ez dugulako joskera aberatsa erabiltzeko eta, euskaldun petoentzat, batera edo bestera erabiltzeak, bi erantzun-gura ezberdiñak diralako.

Orixe bera neroni ere gertatu zait eta oartu nintzanean arriturik gelditu nintzan.

Nire ama baserrikoa da eta gerra ondoren zerbait españera ikasi antzean-edo egin du. Aita, baserritarren semea eta orduko eskoletan ziran zigorrez erderaz moldatua. Ni aurtzaroan denbora aldi aundia baserrian egiña naiz eta gure etxean ez da iñoiz euskera ez besterik itzegin. Nire kaskarrak ba du, ortaz, zerbait euskal jenio.

Ala ere, eta emezortzi bat urtez euskeraz idazteko egarria sortu zitzaidanean, ura nekegarritasuna, ura idatzi eziña! Ba zirudien erdal-metroz euskal jantzia egin bear nuela. Geroxeago, Bilbo'ko neskatxa batekin kartaz izan nituen artuemanetan izan zan, ain zuzen ere, nere okerraren azaleraztea. Alkarri utsak artzea zan gure erabakia eta bai benetan arritu nintzala berarekin. Nire utsik geienak joskerarenak ziran! Bera euskaldun berria zan ordea; ni seaskan ikasten asia, bizitza osoan euskalduna. Ala ere, ondo aztertu eta beti berak zuen arrazoia, eta aoz erabiltzen ez nuen bezela nerabillen, idazketan, dalako joskera au. Arritzekoa!

Oker ori, beti erderaz idatzi izatearena, noski. Erdal-metroz ezin euskal jantzia egin. Orixe bera gerta zitzaion, nolabait ere, Kredoa eta Aita Gurea'ren asiera euskeratu zuanari. Zergaitik ez "Zeruetan zauden Aita Gurea..."? Kredoa'ri buruz, ordea, zer esanik ez. Erdal kutsua, noski.

Ez dizutet ezer erakutsiko, ezin dut-eta. Ala ere zerbait agertu nai dizutet eta, guztion iritziz, batasun bide batera abiatu gaitezen, Sebero Altube jaunak esanak esanarren ez bai gera oraindik bat etorri.

* * *

1.—Lenengo, demostratibuak aipatuko ditut: AU, ORI, URA (A), AUEK, OIEK, AIEK.

—Etxe ORI..... Etxe OIEK
—Etxe aundi ORI..... Etxe aundi OIEK
—Etxe berri aundi ORI.... Etxe berri aundi OIEK
—Gizon petral AU ..... Emakume berritsu oiek.

Demostratibua beti atzean joatea da, dirudienez, euskeraren zera. Ala ere Eibar ta inguruetan onela esaten da beti:

ORI etxe ORI (etxiori); *AURA* gizon*A; ÓNEK mútillOK ORRÈK gizon ORRÈK; AU* andri*AU* eta abar.

PASIBUAN	*AKTIBUAN*
AU gizon-AU	ONÈK gizón-ONEK
ORI gizon-ORI	ORRÈK gizón-ORREK
A (AURA) gizon-A	ARÈK gizon-AK
ÓNEK gizonOK	ÓNEK gizon-OK
ÓRREK gizon-OK	ÓRREK gizon-OK
ÁREK gizon-AK	ÁREK gizon-AK

Au, nola-nai ere, lokalismo utsa da, eta Gipuzkoa'ko zenbait idazleek begiak bere gaiñean jarririk indartsua dala ere esana dute eta zerbait idatzita ikusi dut. Ez dira, orden, erabilgarriak. Forma auen zentzuna indartu edo egiten dute eta aspaldi batean, seguraski, "intensibu" antzera ziralarik, gaur ez beintzat, beti-beti eta edozer esan erazteko era berean darabilzkigu-ta. Geiago indartu naiean, adibidez, onela diñogu Eibar'en: *ORIXE gizonORI.* Atzekaldean dijoazten demostratibuak izenari lotuak daude ta bat egiten dute. Ala ere, zer erabaki, ontaz?

2.—Esakun edo frase barrena ikusi dezagun:

—AU ZALDIA DA	*PARIS AUNDIA DA*
1 2 3	1 2 3

1.—Adi-jabe edo sujetoa
2.—Atributua
3.—Aditz edo berbua.

Orixe, bada, gure erregla barren, frase uts eta laburrenetan.

OARRA: Baiezko fraseetan eta ezezkorik ez dan guztietan, aditza atzean jartzeko moldaketa du euskerak. Ala ere, batzuetan, zentzun bereizi bat ematearren edo arritasuna agertzeko edo alako indar bat izatearren, onela esango genituke:

—Ori DA zaldi izugarria, ori!
—Ori DA nik esaten nizun mutilla. (*Orixe* bera)
—Ura ZAN izatekoa!
—Biar NATORKIZU etxera.

Baiña esakunak zentzun edo indar berezi bat eskatzen ez digun bitartean onela izango lirake goiko fraseok:

—Ori zaldi izugarria DA.
—Ori nik esaten nizun mutilla DA.
—Biar etxera NATORKIZU.
—*Gizona DATOR* ta ez *DATOR gizona.*
—*Polita DA* ta ez *DA polita.*
—*Biar goizean ETORRIKO DALA* ta ez *ETORRIKO DALA biar goizean.*

Datorren frase au EUSKERA aldizkaritik jasoa dut (IV-1959-179'garren orrialdean):

"*Dio* nola Azkue-rekin ere aztuak bizi geran. *Dio,* gañera... Dio eztakiala eskatu dan..."

Erderazko "dice" da au, garbi-garbi; erderazko aditzak aurrenik joateko duen zerak eragindako kutsua.

Ez esan neri joskera auek erderatikakoak diralako burrukatzen ditudala, ez! Erderatik arturik gure joskera ezer jazten ez dutelako baizik. Nire ustez ez da ori aberastasuna, txirotasuna baiño. Esakun labur auetan bertan, era bi auetara alegia, au da, aditza aurrean edo atzekaldean erabiltzeak bi esangura ditu, baiña bakar ortara lotzeak euskeraren gogoa mozten eta txirotzen digu. Ortan nago.

Euskaldun jator batek ez du iñoiz "ni naiz Joxe" esango, Joxe nor dan galdetzen ez dan bitartean beintzat. "Ni Joxe naiz" esango du beti. Ta bost ajola nola darabilten erderaz.

3.—Oraiñarteko onek "elemento inquirido" dalako ontara garama, zuzenki.

Fraseetan baditugu, galdetu gabe ere, galdera zentzunezko oiartzuna duten zatiak.

Leen aipatu dugun esakun barrena artu dezagun:

a)—*AU NIRE AITA DA.* Baiña "*au da nire aita*" ba-diñogu, -NOR DA zure aita? galdekizun zentzunari erantzungo bide lioke, ain zuzen ere. Nire aita nor dan galdetua balizko zera izango genuke-ta.

—Ortaz, AU NIRE AITA DA frasea barren artuko dugu.
—NOR DA zure aita?... AU DA nire aita.
—Zure ZER DA au?..... Nire AITA DA au.

b)—NIRE AITA GAUR DONOSTIA'RA DIJOA. Joko batzuk egin ditzagun onekin:

—NOR DIJOA gaur Donostia'ra?... *NIRE AITA DIJOA* gaur Donostia'ra.
—NORA DIJOA gaur zure aita?... *DONOSTIA'RA DIJOA* gaur nire aita.
—NOIZ DIJOA zure aita Donistia'ra?... *GAUR DIJOA* nire aita Donostia'ra.
—Zure aita ZER Donostia'ra?... Nire aita *JOAN DIJOA* gaur Donistia'ra.

d)—"GIZON GAIZTOEK GU OARTU ORDUKO GURE MUTILLA IL NAI IZAN DIGUTE".

—NORTZUEK il nai izan digute...? —*GIZON GAIZTOEK* il nai izan digute.
—NOIZ il nai izan digute...? —*Gu OARTU ORDUKO* il nai izan digute...
—ZER egin nai izan digute...? —*IL EGIN* NAI IZAN DIGUTE...
—NOR il nai izan digute...? —*GURE MUTILLA* il nai izan digute...
—NOR DA il nai izan digutena? —*GURE MUTILLA DA* il nai izan digutena.

Auxe da benetan, euskal joskerak duen aldagarritasuna eta flexibilitasuna. Aditzak bereala erantzuten dio galdekizunari, baiña zuzenki erantzun ere.

—Galdekizuna aditzarengana —berari buruz— zuzen dijoakionean, EGIN aditz-laguntzallea artzen du. Ikusi gorago "ZER egin nai..." galdetu dugunean.
—*GU OARTU ORDUKO* "konplementu indirektoa" aldakor edo dantzaria da eta, nire ustez, bere toki bat baiño geiago du frase berean:

1.—Gizon gaiztoek GU OARTU ORDUKO gure mutilla il nai izan digute.
2.—GU OARTU ORDUKO, gizon gaiztoek gure mutilla il nai izan digute.
3.—Gizon gaiztoek gure mutilla il nai izan digute GU OARTU ORDUKO.

Aurreko joko oietan diran galderak sortzen ez diran bitartean aldakaitza da zati au: ...*gure mutilla il nai izan digute*.

Aldagarritasun joko auek ontzat artuko dituzutelakoan naiz.

4.—Frase edo esakun auek luzatuaz oraziño borobil edo bete batera eldu gaitezke eta onela antolatua izango genuke bera:

1.—Sujeto (adi-jabea)
2.—Complemento circunstancial (osagarria)
3.—Complemento indirecto de objeto "
4.—Complemento directo de objeto "
5.—Atributo
6.—Verbo significativo
7.—Verbo auxiliar.

Zatiketa ontan Lafitte jaunarekin bat nator

a)—*NIRE AITAK GAUR JOXE OSABA'RI PURU EDER BAT*
sujeto Co.Cir. Comp.Indirec. Comp.Direc.

BERE IZENEAN ERRE DEZAN EMAN DIO
Atributo Ver.sig. Ver.aux.

Baita ere, esan dezakegu:

—Nire aitak gaur Joxe osabari bere izenean erre dezan puru bat eman dio.
—Nire aitak gaur Joxe osabari puru eder bat eman dio erregalutzat.

Atributuak baditu emen bere arpegikaldeak: "erregalutzat", "bere izenean", "bezuza bezela" eta abar. Ikusi, nire ustez nola tokiz aldatua izan ditekean.

—Nire aitak gaur, ERREGALUTZAT, Joxe osabari puru eder bat eman dio.
—Nire aitak gaur Joxe osabari, ERREGALUTZAT, puru eder bat eman dio.
—Nire aitak gaur Joxe osabari puru eder bat eman dio ERREGALUTZAT.

GAUR konplementua ere, aurrerago ikusi dugunez, aldakorra da eta, nire ustez, ez du esakunaren zentzun jatorra aldatzen. Ez dut uste bere aldagarritasuna ikusteko frasejoku berririk egin bearrik dugunik.

Onartu ditzagun agertutako frase oiek, baiña ezin ditzakegu adibidez dijoazten beste auek:

—Nire aitak *GAUR EMAN DIO*... Joxe osabari... edo
—Nire *AITAK EMAN DIO gaur*... Joxe osabari... edo
—Nire aitak gaur Joxe *osabari EMAN DIO*... edo
—*EMAN DIO* nire aitak gaur Joxe osabari...

Lau frase auek geizki leudeke, esate baterako, dagozkien galdekizunen erantzun lirake-ta. Onela:

NORK eman dio?
NOIZ eman dio?
NORI eman dio?

Galdekizun auek ez diran bitartean, ortaz, geizki leudeke aurreko lau frase oiek. Laugarrenak, ordea, emango ote zion edo ezaren zai geundela agertzen digu garbi-garbi; orregaitik diñogu, asieran: EMAN DIO...

Jaun ta adiskideok, ontzat eman bearrak ote ditugu agerketa auek? Zuek duzute azterketa, eta guztiok erabakia.

b)—*Fraseak luzatu-ala, gaur beintzat, zatitu bezela egiten ditugu eta koma bitartez, esangura galdu baiño len, agertu nai genuken asmoa osatzen dugu.* Ona emen oraintxe bertan esandako frasea bera. Ala ere aditza atzean dijoakio. Adibidetzat balio du.

Esakun luzeetan eta, batez ere, erderazko QUE errelatibuaren kutsua dugunetan, oker darabilgu joskera. Ea frase au:

—JOXE ETORRI ZAIT ETA *ESAN DIT, neri emateko* atzo eskatu zizkizun liburu berri bi oiek.

Ala ere ontzat artzekoa da, luze xamarra baita, naiz eta erderazko joskera onek eragiña izan:

—"Ha venido Jasé y me ha dicho que..."

Erderazko joskeraz baliatua dago, jakiña, euskeraz pentsatzen motelduak geranez, aditza aurreratzen dugu eta ondorengoa antolatzeko bidea eman edo egiten digu. Baiña zergaitik ez genuke, jatorki, beste era ontara erabiltzen saiatu bearra izan?:

JOXE ETORRI ZAIT ETA ATZO ESKEIÑI ZENIZKION LIBURU BERRI BI OIEK NERI EMATEKO *ESAN DIT.*

Orixe litzake joskera jator-jatorra, frase ortan.

5.—Erderazko QUE errelatibua aztertu dezagun, bada.

a)—Ese es el hombre QUE ví (a quien ví) ayer en la plaza.

—ORI ATZO ENPARANTZAN *IKUSI NUEN GIZONA* DA
—ATZO PLAZAN *IKUSI NUEN GIZONA* DA ORI
—ORI DA ATZO ENPARANTZAN *IKUSI NUEN GIZONA.*

IKUSI NUEN GIZONA ausikaitza da; Ezin dira aldatuak izan ordena ortatiko zatiak. Zergaitik, ortaz, ainbeste aldiz idatzita ikusten ditugun auetariko joskera traketsak?:

"Ori da gizona atzo plazan ikusi nuena".

Geizki baiño geizkiago dago joskera au eta benetan baztertu bearra dugu; baztertu ta bazterrerazi. Frase ori aztertu bezate orrela idazteko oitura dutenek.

b)—"Au da ume bat kanpoan lo egiten ez dakiena" (Este es el niño que no sabe dormir fuera).

Oso geizki frase ori ere. Beste era ontara izan bear bai luke:

—KANPOAN LO EGITEN *EZ DAKIEN UMEA* DA AU. (ume petrala)
—AU KANPOAN LO EGITEN *EZ DAKIEN UMEA* DA. Iñoiz ez *AU DA UMEA* edo UME BAT...

6.—Ona emen berriz ere "elemento inquirido" orrekin, baiña gertaera oso bereizi batean; frasearen alde garrantzidunenari indar ematearren. Leen egin ditugun jokoetarik at, onelako joskera jatorra darabilte, esate baterako, Lapurdi'n eta Xuberoa'n.

a)—"Asier'ek Lore'txo maite du", frasea artu dezagun.

—NORK maite du Lore'txo? galdetzean, emendikaldekoek onela erantzungo genuke: *ASIER'ek MAITE DU* Lore'txo.

Ara baiña, erantzun ori, badirudi, beste galdekizun onena dala:

—*Asier'ek, ZER DU Lore'txo?,* ta bere erantzuna *Asier'ek, MAITE DU Lore'txo.* (enfasis bidez)

Baiña lengo galdekizuna egin dezagun:

—*NORK MAITE DU* LORE'TXO? ta ikusi dezagun nola erantzuten duten Auñamendi'z aruzko gure erriok:

—*ASIER'ek DU* maite Lore'txo.

Benetan jatorra bera, bikaiña. Guk, emendikaldekook, onela erantzuten dugu, joko antzeko bat egiñaz, baiña -N aditz-errelatibua erabiliaz: ASIER DA Lore'txo maite duENA.

Ipar-aldekoen esakera, ordea, gurea baiño jator, aberats eta esankorragoa dan ezkero guztiok onartu dezagun. Onartu bakarrik ez, gerok ere idatzi, erabilli eta zabaldu baizik. Zuek dezute itza.

7.—Esakuna ezezkoa danean, errexago zaigu joskera ondo erabiltzea, erderazkoaren antz aundia bai du. Dakizutenez, aditza aurreratu egiten da eta atributuaren aurrenik dijoa.

—*ORI*	*EZ*	*DA*	*ZURE*	*AITA*
1	2	3	4	5

ESE	*NO*	*ES*	*TU*	*PADRE*
1	2	3	4	5

Ara baiña, ezezko frase batean aditz laguntzalle edo auxiliar bat sortzen danean, orduan, eztasun oni auxiliarra lotzen zaio eta atzekaldean aditz barren edo nagusia dijoakio. Onela:

EZ DAKI etorriko dan.
EZ DUT esango.
EZ DIZKIO ematen; EZ DAKI egiten; EZ DU ekarri.

Esakun oietan osagarriak (konplementuak) sartzen diranean, orduan, bein batek esaten zidan zera (bokadilloa) sortzen da; au da, ez zaizkiela konplementu oiek atzean jartzen, aditz laguntzallearen eta aditz nagusiaren bitartean baizik.

Onela: *EZ DAKIT* biar goizean *ETORRIKO DAN.*
EZ DUT orrelako astakeririk *ESANGO.*
EZ DIZKIO, eskatuarren ere, bere liburuak *EMATEN.*
EZ DU zure txapelik *EKARRI.*

Egokitura au oso jatorra da. Baiña ontzat artu bear al genituke ondoren datozen beste auek ere?:

—EZ DAKIT ETORRIKO dan biar goizean.
—EZ DUT ESANGO orrelako astakeririk.
—EZ DIZKIO EMATEN, eskatuarren ere, bere libururik
—EZ DU EKARRI zure txapelik.

Biak ontzat artzekoak al dira ala lenbizikoak soilki?

* * *

8.—a) Ukatzeak ez du joskera aldatzen orain agertuko ditudan atzizki edo sufijoak diranean:

-N
-LAKO
-LARIK
-ARREN
-EZKERO
-Z

} Aditz-atzizkiak.

Onela genituke:

—Etorri da-N gizona .... Etorri EZ DAN gizona (ezezkoa)
—Etorri da-LAKO ..... Etorri EZ da-LAKO "
—Etorri ARREN ..... Etorri EZ ARREN.
—Etorri da-N ARREN .. Etorri EZ DAN ARREN.
—Etorri da-LARIK ..... Etorri EZ DALARIK.

—Etorri dan-eZ ..... Etorri EZ DANEZ.
—Artu du-eLAKO ..... Artu EZ DUELAKO.

Au da: lenengo, aditz-izena edo infinitibua bera; gero ezezko itza ta ondoren aditz laguntzaillea baldin ba-dago, ta atzenez atzizkiok.

Ala ere ontzat artzekoak al dira beste auek?:
Ez dan etorri gizona; EZ DALAKO ETORRI; EZ DAN ARREN ETORRI; EZ DALARIK ETORRI; EZ DANEZ ETORRI; EZ DUELAKO ARTU t.a.

Nire ustez baztertu bearrekoak dira atzen frase auek eta aurrekoak onartu. Ala ere zuek duzute itza.

8.—b) Baldintzak ere, ikusi ditugun atzizkion antzera, ez du ezezko esakunetan bere joskera aldatzen.

"BA" aurrizkia duten baldintza batzuek ikusi ditzagun: BALITZ, BAGENU, BALDIN BALU, BAZUKEAN ERE, BALIRA...

Joskera jatorrean	*Joskera ez orren jatorrean*
—Joango EZ BALITZ	EZ BALITZ joango
—Jetxiko EZ BALIRA	EZ BALIRA jetxiko
—Esan EZ BAGENU	EZ BAGENU esan
—Eman EZ BALDIN BALU Eman BALDIN EZ BALU BALDIN eman EZ BALU	EZ BALDIN BALU eman
—Ekarri EZ BAZUKEAN ere	EZ BAZUKEAN ere ekarri

BALDIN itza maiz darabilgu aurrenik asita ere; esate baterako:
BALDIN joango ez BALITZ; BALDIN esan ez BAGENU;...

d)—EZIN: Ezintasunak berdin eragiten du. Fenomenu bera da. Ea:

—Etorri EZIN BALITZ	EZIN BALITZ etorri
—Jan EZIN izango BAGENU	EZIN izango BAGENU jan
—Ekarri EZIN BALDIN balu	EZIN BALDIN BALU ekarri
—Egin EZIN bazukean ere	EZIN BAZUKEAN egin ere

EZIN etorri BALITZ
EZIN jan izango BAGENU
EZIN ekarri BALDIN BALU
EZIN egin BAZUKEAN ere

—Etorri EZIN geranak ala EZIN genaraNak etorri
—Etorri EZIN naizeLAKO ala EZIN naizeLAKO etorri
—Etorri EZIN danARREN ala EZIN danARREN etorri
—Etorri EZIN diraneZ ala EZIN diraneZ etorri

ala: EZIN etorri { NaizeLAKO / geraNAK / danARREN / diraLARIK / diranEZ

9.—Izen nagusi bat izen-lagun edo adjetibu batekin danean:

(geizki)	*(ongi)*
—Gure anai Joxe.....	Joxe gure anaia
—Usurbil'go osaba Mikel.....	Usurbil'go Mikel osaba
—Abade Don Jose'k.....	D. Jose abadeak
—Jaun Zipriano'k esan du.....	Zipriano jaunak esan du
—Andereño Yone'k irakatsi digu	Yone andereñoak irakatsi...
—Kardenal Montini.....	Montini Kardenala

Ejenpluak:—Joxe nere anaia etorri da
—Montini Kardenala zana, orain Aita Santua da
—Mikel gure osabak etxe berria erosi du
—Kennedy lendakaria il egin zuten

Emen bai erabaki bearra dagoela. Erderatikako kalkoz itzegiten da eta askok ez dute okerra ikusten. Gaurko euskal ikastoletatik ere onela datorzkigu umeak: "Amatxo, Andereño Yone'k esan digu..."

Gure gaztaroan ez genuen, zoritxarrez, euskal ikastolarik ezagutu eta gure ikasketa guztiak erderaz izan ziran; areago: erdaldun irakaslez eragiña. Orregaitik, etxeratzean, onela edo esango genukean lengo frase ori: "Amatxo, Señorita Karmen'ek esan du..."

Gure frasea ongi esana da, naiz eta "señorita" erdal itza erabili. Jakiña, erderaz esaten genuen bezela osorik artzen ge-

nuen titulu ori, baiña euskerara itzulpena egitean, orrela dagitenek, ez dakite zelako okerra egiten duten. Izkuntza batetik besterako itzulpena ez bai da kalko uts bat izan bear. Orregaitik, geizki dago Andereño Yone'k eta onelako joskera traketsak erabiltzea eta, zenbaitzuk uste izan ez arren, obeto legoke oso-osorik erderaz esan zati ori, guk, gerok, aurtzaroan esaten genuenez: Señorita Karmen'ek jai eman digu. Baiña ez Andereño Karmen'ek, Karmen Andereñoak baizik.

Au ontzat artuarren, gure maistra ta andereñook egoki erabiltzen ikasiko ote dute? Dana dala, erabaki dezagun gerok, aurrenik.

OARRA: Erdel tituloak diranean, badirudi, diran lez jaso bearrak dirala; erderaz edo erdal joskeraz. Baiña itzultzean kontuz.

10.—a) ZERGAITIK edo ZEGATIK *galdekizuna*. Erderazko POR QUE.

ZERGAITIK galdera utsa danean ez dago errurik eta okerrik, baiña erantzunean ez dezakegu iñolaz ere galdekizun ber-bera artu. Ala ere, zenbat eta zenbat entzuten dan eta zenbat idatzita ikusten dugun, batez ere gaztetxoengan!

Adibidez:—ZERGAITIK ez duzute oraindik bazkaldu?

—Aita etorri *ez dalako.*
—Aita ez da *etorri-ta.*
—Ez da aita etorri-*ta.*
—Ez *bai* da aita etorri.

} jatorki erantzunak

Geizki leudeke auek:—"Zergaitik aita ez da etorri".
Edo:—Donostia'ra noa ZERGAITIK (ZE) anaia geixotu zait.

Onela bear dute izan:
—Donostia'ra noa anaia geixotu { ZAIT-ETA / ZAIDALAKO / BAI ZAIT

Ez al duzute beste onelako astakeria iñoiz entzun? Baietzean nago, nik millaka aldiz entzuten aspertua bai naiz. Galdetu dezagun:

Galdera: Orai zer egin bear duzu?

Erantz.: Donostia'ra noa PORQUE anaia geixotu zait.

Erderazko PORQUE orren indarrez ta oituraz kutsutua da erabili bear ez genuken ZERGAITIK. Nota artu dezagun.

Proposiziño kausal au, mugez-andikoek ZEREN itzaren bidez agertzen dute, baiña au bera bakarki aztertzekoa da.

b)—*ZE* itza. Au ere *ZERGAITIK* bezela portatzen da. Ikusi:

—Donostia'ra noa ZE anaia geixotu zait.

Ez al da au erderazko PUES, PUES QUE? Ori dirudi, noski, ZE ta ZERGAITIK auek erantzunetan iru-lau modutan jator-jator erabiltzeko bidea bai du euskerak; leen ikusi dugu nola ta zela.

ZE, ZEREN, itzak taju berdiñekoak dira.

Emendikaldeko euskaldun jator bat erderaz mintzatzen jarri dezagun eta ikusi nola, bere euskel jenioak eragiña, agertzen zaigun:

Galdera:—Por qué vas a San Sebastián?

Erantzuna:—Tengo enfermo un *hermano-Y.* (Ez al da orrela?)

Auek dira, ortaz, gure forma jatorrak:

- Anaia geixo dutaLAKO
- Anaia geixo BAI dut
- Anaia geixo dut-ETA

11.—*BAIZIK, BAIZIK ETA...* Erderazko SINO, SINO QUE...

Gure BAIZIK itz au ere frasearen atzekaldean joatekoa dala uste dut. Ala ere, eta erderaren oiturak eragiñik, aurrekaldean maiz erabiltzen da, Gipuzkoa'n batez ere.

Onela bear luke izan:

—Txapela ori ez da niretakoa, *beste ura BAIZIK.*
—Mutiko ori ez da nire anaia, *txiki au BAIZIK.*

Geizki onelako auek:

"BAIZIK beste ura" eta "BAIZIK txiki au".

Ejenpluak:

No sólo dice que vendría SINO QUE viene, en efecto. EZ BAKARRIK LETORKELA DIÑO, ETORRI BAI DATOR AIN ZUZEN.

Orrelako egituraz egindako erantzuna litzake, nire ustez, jatorra; euskerak naikoa indar ta bide bai du zentzun ori emateko.

Zergaitik, ortaz, ezbearreko kalku au?:
No sólo dice que vendría, *SINO QUE* viene, en efecto.
Ez bakarrik letorkela diño *BAIZIK ETA* dator, ain zuzen.

Erdal-kutsu orrek bere toki ber-bera artu erazi dio gure BAIZIK itzari.

—*BAIÑO:* Bizkai'ko BAIÑO itz onek zerbait argi ematen digu Gipuzkoa'ko ZERGAITIK beste onek nola bere "etxea" galdu duen azalduaz. Bizkai'an ez dute, iñoiz, BAIÑO au aurrekaldean erabiltzen, bear bezela atzekaldean baizik.

Bizkai'an onela jator-jator:—Mutiko ori ez da nere anaia, beste *txiki ori BAIÑO.*
—Txapela ori ez da neretakoa, *beste a BAIÑO.*

Bizkaitarrengandik ere zerbait ikasi dezagun, baiña agertu dutana agertu ondoren erabakia artu dezagun.

12.—ZEREN..., ZEREN ETA..., ZEIN DA..., ZEIÑA... ZEIÑETAN..., ZEIÑEN..., ZELAN..., NOLAN...

Itz auetariko batzuk ipar-aldeko euskaldunek darabilzkite, beste batzuek Bizkaia'n ta ondorengook Gipuzkoa'n. Ezer erabakirik artuta ba-aldu orretaz Euskaltzaindia'k? Argi eman dizaigula ta guztiok jatorki idatzi dezagun batasun batean.

Ponentzia ontarako denbora neurtua emana zaigu eta geiegi luzatu ez nadin aurrera jo dezagun. Amabigarren puntu au batez ere lan bereizi baterako naikoa gai dala uste dut. Ala ere puntu bat edo beste ikutu ditzagun.

Adibidez:—"Gernikako Arbolak, ZEÑEN ganean berba ugari egin da, ez dau gaur leen eban frutu ederrik".

Frase orrek Quijote'aren zera gogoratzen dit: "En un lugar de la Mancha de CUYO nombre no quiero acordarme..."

Ez nazazute Quijote'a itzultzera beartu. Ala ere, onelatsu egin genezake:

—Bere izena gogoratu nai ez dutan Mancha'ko toki batean... edo—Bere izenez gogoratu nai ez dutan Mancha'ko toki batean...

Gernika'ko Arbola artu dezagun berriz; baiña euskeratuta.

1.—Berari buruz ainbeste berba egin dan (egiñiko) Gernikako Arbolak ez dau gaur leen eban (zuen) frutu ederrik.
2.—Gernika'ko Arbola'k, berari buruz berba asko egin da, ez dau gaur leen eban frutu ederrik.

Egitura bi auek edo antzekoak lirake bakarrik jatorrak, euskeraz. ZEÑEN itz orren bitartez egiña baztertu bearrekoa dan edo ez Euskaltzaindia'k du itza.

ZELAN ta OLAN: Erantzunetan, erderazko COMO kausala esateko ZELAN eta NOLAN erabiltzeak desegoki diran fraseak emango dizkigu, ZELAN eta NOLAN galdekizun utsak bai dira eta ez dugu, erantzunetarako, beren bearrik.

—COMO el hambriento no tiene (de) qué comer, roba donde sea.
—"NOLA gosetiak zer janik ez duen, nun-nai lapurretan egiten du".

Ez dugu erdalkeri ori egin bearrik. Euskeraz, indartsu, onela esan dezagun:

—Gosetiak zer janik *ez DU BA TA* nun-nai lapurtzen du.
—Gosetiak zer janik *ez DUANEZ* nun-nai lapurtzen du.
—Gosetiak zer janik *ez DUEN EZKERO* nun-nai lapurtzen du.
(jatorrak)

Azken forma auek eta antzekoak dira jatorrak. Baztertu ditzagun ZELA, ZELAN, NOLA ta NOLÁ-z egiñak.

AXULAR'en: "*Zeren nola* orduan *baitute* perilik aundiena, *zeren* orduan *baitaude* geldieneik urera beha..."

Euskera batasunean forma ori ere onartua izan ezkero, Gipuzkoa ta Bizkai'ko beste jator oien artean bat geiago

izan bedi eta guztiok onartu dezagun, baiña ezetzean deudenek beren arrazoiak eman bitzate. Badirudi, "baitute" eta baitdaude" erabiliaz geiegiz daudela "zeren" oiek, baiña bestalde, agian, indartu egiten dute, nolabait ere, esan-naia.

13.—"BAKARRIK" itza. Onako frase au kopiatu dut:

"Ez eban meriturik ikusi, *bakarrik gauza bat.*

Gure etxean ez du iñoiz iñork orrela erabili. Ez ote da bera erdalkeri utsa? Zergaitik ez beste era ontara josi?:

—Ez eban meriturik ikusi, *gauza bat BAKARRIK.*

Erderazko "sólo (sólamente) una cosa" da ori. Euskerak duen berezko "pospositibotasuna" (parkatu itza) (ez dut bere zentzuna neolojismuz emateko astirik) da gure jenioan neurriz itzak josten dituen erregla. Orregaitik, nik etxe ta auzoan ezagutu ditudan zaarrek egoki zerabilten beti pospositibotasun ori (parkatu berriz itz ori). Erderatikako itzak ez naute ainbeste beldurtzen; bai, ordea, joskera traketsak eta, gure jatorrenak baztertuz, bear ez genituken erderatikoak artzeak. Onek bai beldurtzen nauala.

Zer diñozute?

Joskerak garrantzi aundia du izkuntza batean; areago euskeran, bere literatura ondo finkatu baiño len, eta batasun bat ez dugularik, bakoitza bere aldetik joaz anarki beldurgarri batean daramagulako eta bere jenio jatorra galerazten diogulako.

Ez dezagula onela idatzi, esate baterako:

—"Joxe ta biok JOAN GIÑAN mendira atzo..." edo

—*"Joxe ta biok atzo JOAN GIÑAN* mendira eta *ELDU GIÑAN Artamendi'ko* basetxeraño. *An ESERI GIÑAN* enbor baten gaiñean eta *IKUSI GENUEN urrutian* bare agertzen zitzaigun itsaso zabala..."

Azalpen guztiok ikusi ondoren zergaitik ez era ontara?

—Atzo, Joxe ta ni (biok) *mendira JOAN GIÑAN* eta Artamendi'ko *basetxeraño ELDU GIÑAN.* An *enbor baten gai-*

ñean eseririk urrutian bare agertzen zitzaigun *itsaso zabala IKUSI GENUEN.*

AMAIA.—Bukatzera noa. Ez dizutet ezer erakutsi; areago: zuengandik ikasi nai dut. Oraiñarte baturik arkitzen ez ditudan zati batzuk agertu dizkizutet eta, aztergarritzat izango diralakotan, guztion erabaki zai naukazute. Asmo batzuk aurrera eraman zerbait erabaki dezagun euskal literatura dalako batasun onen alde. Euskaltzaindia'k erabakiak artu bitza; zein zokoratu, zein on-artu. Araudi bat argitara eman dezala eta errebista, aldizkari, irrati, ikastola ta bestelako zuzendari ta erresponsableek gogoz artu dezatela araudi ori, izlari ta idazle guztiak bat etorri ditezen.

Euskaltzaindia'k zelako erabakiak artuko dituen zai naiz; bere araudia jakiteko irrikitzen nago. Asko ikasi bearra dugu ta, baita ere, buru makurtu bearra sendo. Htxea dalako orretaz bakarrik naikoa burrukaldi izango da; baiña burruka zintzo baten ondoren benetako arrazoiak ikusi ditzagun eta bat etorri gaitezen, bestela, alkarri ez-ezik, euskerari berari adar-jotzen ari izango gera. Ez dut iñoiz hatxez idatzi. Ala ere Euskaltzaindia'k nai ta nai-ez artu bear dugula esaten digunean, ni hatxez idazten asiko naiz eta ez dut utziko.

Urte ontan euskeraren literatura-batasunak oinkada aundi bat eman beza. Ortarako, araudipe ortan burua makurtu dezagun guztiok eta utzi alde batera jainko-txikiak izaten. Ikasteko egarri naiz. Zuengandiko itxaropena dut.

Beste ezer ez. Eskerrik-asko.

Imanol Laspiur